

Democratie onder druk

■ Petra Bolhuis over vrijheid of gelijkheid in het Filosofisch Café

HANS VAN VELZEN

STEENWIJK Nog maar een paar dagen en dan gaan de Amerikanen naar de stembus. Hoe is het toch mogelijk dat een veroordeelde crimineel grote kans maakt in een democratie gekozen te worden als president?

Iemand, die liegt, bedriegt, beledigt, misdadige dictators zijn vrienden noemt en zich niet kan neerleggen bij een nederlaag. Voor vrijwel iedere weldenkende Europeaan is dit onbegrijpelijk.

Dat geeft te denken. Zeggen dat die miljoenen Amerikanen die op Trump stemmen gek zijn geworden, is misschien wel verleidelijk, maar onzinnig. Petra Bolhuis probeerde als praktisch filosoof werkzaam bij de Rijksuniversiteit Groningen, afgelopen woensdagavond in het Filosofisch Café Steenwijkerland licht in de duisternis te brengen. Zij maakt het tachtigkoppig publiek in haar lezing *Democratie onder druk* duidelijk dat het niet alleen een Amerikaans probleem is. Ook niet alleen een Europees probleem. „Dat onze democratieën zo onder druk staan, komt voort uit het systeem zelf. Niet dat ik tegen de democratie ben, zeker niet.“

Zij spreekt over de schaduwzijden van onze democratie. Wat opvalt zijn de enorme verschillen tussen de democratische opvattingen in Amerika en hier. Is dat iets nieuws, iets van de afgelopen jaren? Nee. Een Fransman, Alexis de Tocqueville schreef er al veel eerder over. Om precies te zijn vanaf 1831, toen hij een reis maakte door de prille democratie Amerika (Grondwet 1789) en schreef over de zwaktes van de democratische systemen in Amerika en in Europa. Dit enkele jaren na de Franse Revolutie (1789) onder de in-

Filosoof Petra Bolhuis woensdagavond in De Meenthe. FOTO HANS VAN VELZEN

spirerende leus *Vrijheid, gelijkheid en broederschap*. Nog altijd bestaan die zwaktes, niet als toevalligheden, maar inherent aan de democratieën die *en vrijheid en gelijkheid* in het vaandel hebben staan.

Vrijheid

Diep in de Amerikaanse cultuur is vrijheid ingebed. Historisch is dit te verklaren doordat de Europese immigranten als gevolg van het ontbreken van een centrale overheid, vanaf het begin hun eigen boontjes moesten doppen. Pas als dat niet meer lukte, waren ze bereid een deel van hun macht over te dragen aan een centraal gezag (bottom-up). Bij-

voorbeeld om door Amerika spoorwegen aan te leggen. Maar zodra zij vonden dat er door een overheid misbruik gemaakt werd van die overgedragen macht, paktten zij die terug.

Filosofisch gezien lagen de denkbeelden van de Engelsman John Locke hieraan ten grondslag. „Ieder mens wordt geboren als onbeschreven blad, waarmee iedereen gelijke kansen heeft“, zo stelde hij. Degene die het uiteindelijk beter doet, verdient het dan ook dat hij daarvoor rijkelijk wordt beloond. Trump is misdadiger? Misschien, maar wel een winnaar. Dat daardoor de ongelijkheid enorm toeneemt, wordt

nauwelijks als een probleem gezien. Tot op de dag van vandaag bewonderen de Amerikanen de puissant rijken in hoge mate. De individuele vrijheid is de norm. Ook als deze ten koste gaat van gelijkheid.

Gelijkheid

In Europa is dat anders. De Franse Revolutie rekende af met de feodale staat. Koninklijke en adellijke hoofden vielen onder het mes van de guillotine. De gegoede burgers eisten hun deel van macht en welvaart op. Kortom, zij veroverden de macht om meer gelijkheid te bewerkstelligen. Gelijkheid is de norm, ook al moet het individu daarvoor een deel

van zijn vrijheid inleveren. Filosofisch werd dit verwoord in de ideeën van Rousseau, die ongelijkheid tussen mensen zag als tegennatuurlijk. Volgens hem gaat het om een 'sociaal contract' dat mensen met elkaar uit zelfbehoud afsluiten. Uiteindelijk heeft dat ertoe geleid, zoals De Tocqueville had voorzien, dat de bureaucratische staat heel diep kan ingrijpen, zelfs in onze privélevens. Mensen die zich niet aan dat 'sociaal contract' willen houden, niet begrijpen dat zij zich aan de regels moeten houden, worden buitengesloten. Gelijkheid is de norm.

Verantwoordelijkheid

De Tocqueville koos geen partij tussen de mensenbeelden en filosofische richtingen van Rousseau en Locke. Hij doordacht de gevolgen van beide; scherp en geniaal. Het is knap hoe Petra Bolhuis de analyses van de negentiende eeuwse Franse filosoof helder vertaalt naar het hier en nu. Hoe burgers in Europa hun vertrouwen in de politiek verliezen, maar tegelijkertijd wel van diezelfde politiek – onmiddellijk – oplossingen eisen. In feite gedragen ze zich als pubers die precies denken te weten wat ze willen, maar daarvoor zelf geen enkele verantwoordelijkheid willen nemen. En de Amerikanen? Ook zij wantrouwen hun overheid, zijn wel meer bereid zelf verantwoordelijkheid te nemen, maar doen dit in een keiharde samenleving, waarin geen plaats is voor losers. Vrijheid boven gelijkheid.

Het is een somber beeld, ook al snappen we dankzij De Tocqueville en Bolhuis nu iets meer van het Amerikaanse perspectief. Bolhuis haalt de in 2015 overleden Nederlandse filosoof René Guddé aan: „Filosofen hebben de plicht optimistisch te zijn.“ Dat mag zo zijn, maar gemakkelijk is het allerminst.